

УДК 343.140.02

О.В. БАГАНЕЦЬ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОНЯТТЯ Й ЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Ключові слова: предмет доказування, обставини, що підлягають доказуванню, обставини, факт, фактичні дані, розслідування, кримінальне правопорушення, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою

Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України, упродовж 2014 року дещо зросла ефективність роботи правоохоронних органів держави з викриття корупційних кримінальних правопорушень (2412 проти 2381, або +1,3 %). Половина цих правопорушень – тяжкі та особливо тяжкі (1208).

У провадженні слідчих підрозділів упродовж року перебувало 2865 кримінальних проваджень з ознаками корупції. Зокрема у провадженні органів прокуратури – 836, у тому числі військових прокуратур – 104, органів внутрішніх справ – 2009, Служби безпеки – 16 та Державної фіскальної служби України – 4.

За результатами розслідування скеровано до суду з обвинувальним актом 1506 (проти 1605, або –6,2 %) кримінальних проваджень про корупційні діяння стосовно 1734 осіб, з яких 118 заарештовано (питома вага – 6,8 %). Найбільше розслідувано та скеровано до суду кримінальних проваджень правоохоронними органами Дніпропетровської (116), Одеської (111), Харківської (109) областей та міста Києва (95), найменше – Кіровоградської (30) та Житомирської (33) областей.

За категоріями правопорушень у скерованих всіма правоохоронними органами до суду кримінальних провадженнях майже половина – про одержання неправомірної вигоди службовою особою (1038, або 43 %) ¹.

Ці та інші статистичні дані свідчать, що злочини, передбачені ст.368 КК України, є досить поширеними та мають певну специфіку розкриття й розслідування. Проте, успішне їх розслідування, що безперечно сприяє виконанню завдань, передбачених ст.2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), а саме захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1], є неможливим без чіткого й однозначного розуміння суб'єктами доказування (слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом) такої правової категорії, як предмет доказування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

В теорії кримінально-процесуального доказування предмет доказування є одним із найважливіших понять, оскільки питання про предмет доказування – це питання про те, що підлягає доказуванню у кримінальному судочинстві, інакше кажучи, питання про сукупність явищ зовнішнього світу, пізнання яких необхідне для досягнення завдань кримінального судочинства. Від правильного його визначення залежить забезпечення швидкого,

¹ Згідно аналітичної довідки про стан протидії злочинності, корупції та прокурорсько-слідчу роботу на території України за 2014 рік.

повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Як відомо, безпідставне розширення предмета доказування тягне загромождження кримінального провадження фактами й обставинами, що не мають суттєвого значення для його вирішення, затягування строків досудового розслідування й судового розгляду. Обмеження предмета доказування призводить до неповноти та односторонності досудового розслідування та судового розгляду, може призвести до постановлення виправдовувального вироку через недоведеність винуватості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції (п.1 ч.1 ст.409, ст.410 КПК України) тощо. Отже, доказуванню повинні підлягати виключно обставини, що мають значення для вирішення кримінального провадження.

Дослідження генези законодавчого закріплення предмету доказування у законодавчих кримінальних процесуальних актах України доводить, що вперше перелік обставин, що підлягають доказуванню в кримінальній справі був закріплений в ст.15 Основ кримінального судочинства СРСР у 1958 р. [2], а також в ст.64 КПК України 1960 р. [3].

До цього Статут кримінального судочинства Російської Імперії 1864 р. [4] не містив чіткого переліку питань, які необхідно було дослідити під час слідства або провадження в судах. У ст.520 Статуту лише зазначалися відомості, що повинні були міститися в обвинувальному акті, складеному прокурором за підсумками попереднього слідства. Такими відомостями були: 1) подія, що містила ознаки злочинного діяння; 2) час і місце вчинення цього злочинного діяння, наскільки це було відомо; 3) звання, ім'я, по батькові, прізвище або прізвисько обвинуваченого; 4) сутність доказів, зібраних у справі проти обвинуваченого; 5) визначення по закону: якому саме злочину відповідають ознаки вчиненого діяння. Більш детальну інформацію про предмет доказування за Статутом 1864 р. можуть надати результати системного аналізу ст.ст.754–759

вказаного законодавчого акту, які регламентували постановлення питань, що підлягали вирішенню за підсумками судового слідства.

Не зважаючи на те, що питання про предмет доказування активно розроблялося провідними вченими-процесуалістами поч. ХХ ст., зокрема, Л.Є. Владіміровим, В.Громовим та Н. Лаговієром, П.І. Люблінським, С.В. Познишевим, М.М. Розіним, В.К. Случевським, І.Я. Фойницьким та іншими, КПК УРСР 1922 та 1927 рр. не містили окремих норм, які б закріплювали предмет доказування. Усталеною була думка, що дати визначення загальному предмету доказування неможливо, оскільки він залежить від конкретної кримінальної справи.

За радянської доби питання визначення предмету доказування активно обговорювалося на сторінках юридичної літератури такими фахівцями, як М.С. Строговичем, А.Я. Вишинським, Г.М. Міньковським, М.Л. Шифраном, І.Б. Михайловською, Л.М. Карнеєвою та іншими.

Предмет доказування визначався ними переважно як «ті факти і обставини кримінальної справи, які належить встановити за допомогою доказів для того, щоб справа могла бути правильно вирішена» [5, с.260], «сукупність фактів, встановлення яких необхідно для правильного вирішення справи» [6, с.5].

Результатом наукових пошуків вищезазначених та інших процесуалістів стало нормативне закріплення обставин, що підлягали доказуванню. Так, у ст.64 КПК України за редакцією 1960 р. вказувалося, що при провадженні досудового слідства, дізнання й розгляду кримінальної справи в суді підлягають доказуванню: 1) подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину); 2) винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину; 3) обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання; 4) характер і розмір шкоди, завданої злочином, а також розмір витрат охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого

від злочинного діяння. Стаття 23 КПК також зобов'язувала органи дізнання, досудового слідства, прокурора та суд виявляти причини й умови, які сприяли вчиненню злочину [2].

У КПК України 2012 р. ч.1 ст.91 містить перелік наступних обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання [1].

Разом із тим, не зважаючи на перелік вказаних обставин у кримінально-процесуальному законі, в юридичній літературі висвітлюються різні підходи до визначення поняття, сутності та змісту предмета доказування, що свідчить про актуальність вказаного питання.

Результати аналізу наукових джерел свідчать про те, що більшістю процесуалістів доказування розуміється як пізнання обставин злочину, проте питання про співвідношення предмета пізнання та предмета доказування у кримінальному провадженні є дискусійним.

Так, І.М. Лузгін розмежовує поняття «предмет пізнання» і «предмет доказування» у справі, пояснюючи це тим, що перше поняття є значно ширшим, ніж поняття «предмет доказування» [7, с.9]. С.М. Стахівський вважає, «що для такого розмежування немає достатніх підстав. Адже будь-яка обставина, яка підлягає пізнанню у кримінальному судочинстві, обов'язково входить до предмета доказування, і навпаки, ті обставини, що входять до предмета доказування, теж обов'язково ма-

ють бути пізнані органами досудового розслідування чи судової влади» [8, с.19].

На наш погляд, найбільш обґрунтованим є підхід, відповідно до якого предмет кримінально-процесуального пізнання є ширшим за предмет кримінально-процесуального доказування. По-перше, предмет кримінально-процесуального пізнання – це не тільки обставини, фактичні дані про які виступають підставами вирішення кримінального провадження. Щоб прийняти остаточне процесуальне рішення і виконати завдання, які стоять перед ними, суб'єкти доказування в ході провадження приймають різні проміжні, етапні, допоміжні рішення, наприклад, передання кримінального провадження за підслідністю (ст.ст.216, 218 КПК), об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування (ст.218), визнання особи потерпілим (ст.55 КПК), застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжних заходів (ст.ст.131–213 КПК України), проведення слідчих (розшукових), у тому числі й негласних дій (гл.20, 21 КПК) тощо. Прийняття кожного вищезазначеного та іншого рішення у кримінальному провадженні повинно передувати пізнання певної сукупності обставин, які входять до предмета кримінально-процесуального пізнання, проте не в кожному випадку входять до предмета доказування.

Так, щоб прийняти рішення про визнання сукупності певних фактичних даних та їх процесуальних джерел доказом, суб'єкт доказування у більшості випадків повинен пізнати (проте не доказати) сукупність інших, допоміжних обставин. Наприклад, приймаючи рішення про визнання показань свідка в якості доказу винуватості службової особи у отриманні неправомірної вигоди, слідчий повинен вивчити й оцінити (тобто пізнати) його особу, його стосунки з потерпілим, підозрюваним, ставлення свідка до події, що розслідується, чи притягувався свідок раніше до кримінальної відповідальності, зокрема, за дачу неправдивих показань, обставини, за яких свідок отримав інформацію, яку повідомляє слідчому, чи був він очевидцем події, стан його ор-

ганів відчуттів тощо, тобто пізнати сукупність обставин, що характеризують свідка як джерело фактичних даних. Зрозуміло, що така сукупність обставин не є предметом доказування, проте безперечно є предметом кримінально-процесуального пізнання.

По-друге, на співвідношення предмета пізнання й предмета доказування чинить вплив той факт, що перелік засобів пізнання є ширшим за перелік засобів кримінально-процесуального доказування, оскільки перший включає в себе, окрім процесуальних, й оперативно-розшукові та інші непроцесуальні засоби, які широко використовуються для виявлення ознак злочину, передбаченого ст.368 КК України.

Тому вважаємо, що предмет кримінально-процесуального пізнання є ширшим за предмет кримінально-процесуального доказування, оскільки до нього входять не лише обставини, фактичні дані про які є підставами вирішення кримінального провадження, але й обставини, фактичні дані про які є підставами прийняття інших (проміжних, етапних, допоміжних) рішень.

Отже, традиційним в кримінально-процесуальній науці є розуміння предмету доказування як кола обставин, що підлягають дослідженню та встановленню у кримінальній справі з метою її правильного вирішення [9, с.131; 10, с.29].

Окремі автори уточнюють, що встановленню підлягають фактичні обставини [11, с.130]; обставини, що повинні бути встановлені, є істотними для справи [12, с.21]. Низка авторів вважають, що предмет доказування становлять сукупність фактів і обставин, що підлягають доказуванню в кримінальній справі [13, с.70; 14, с.543].

Л.Т. Ульянова підкреслює, що предмет доказування – це сукупність обставин, що підлягають обов'язковому встановленню в кожній кримінальній справі, незалежно від її специфіки, і які мають правове значення для вирішення справи по суті [15, с.108]. Такої точки зору дотримується С.М. Стахівський [8, с.32].

В.О. Попелюшко під предметом кримінально-процесуального доказування розуміє систему (сукупність) фактів і обставин об'єктивної дійсності, які мають матеріально-правове (кримінально- та цивільно-правове) і процесуальне (кримінально- та цивільно-процесуальне) значення і є необхідними і достатніми фактичними підставами для вирішення кримінальних справ остаточно і по суті [16, с.48].

Як бачимо, зміст предмета доказування визначається по-різному. Розмежовуючи факти й обставини, що підлягають доказуванню, окремі автори виходять із етимологічного значення цих термінів та обґрунтовано доводять, що факт є об'єктивною дійсністю не залежно від того, чи пізнаний він людиною. Факт є таким і тоді, коли він ще не пізнаний, але повинен бути пізнаним правозастосовними органами, факт залишається таким і після його встановлення. Аналізуючи відповідні положення кримінально-процесуального законодавства, вони доходять висновку, що законодавець має на увазі й факти (наприклад, подію злочину, що мала місце в минулому), і власне обставини (наприклад, ті, що впливають на ступінь й характер відповідальності обвинуваченого). Таким чином, в предмет доказування входять і факти, й обставини [13, с.71, 72].

На наш погляд, вищевказана точка зору є достатньо обґрунтованою та такою, що заслуговує на підтримку. Проте, необхідно зауважити, що оскільки обставина розуміється у тому числі й як факт, що пов'язаний з чим-небудь, супроводить або викликає що-небудь, впливає на щось, то у визначенні поняття «предмет доказування» можна використовувати лише термін «обставини». Таким шляхом пішов законодавець, що у ст.91 КПК України відносить до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні й факти, якими є подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, розмір процесуаль-

них витрат, і обставини – мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Нормативне закріплення предмета доказування в ч.1 ст.91 КПК України конкретизується в окремих нормах Особливої частини КК України, в окремих видах проваджень (наприклад, у провадженнях щодо неповнолітніх – ст.485 КПК України, щодо застосування примусових заходів медичного характеру – ст.505 КПК України тощо), а також у правозастосовчій практиці щодо конкретного кримінального провадження. Тому правомірно говорити про рівні предмета доказування.

Перший рівень виступає як узагальнена нормативна модель предмета доказування, структура і зміст якої визначені у ч.1 ст.91 КПК України, а також у загальній частині кримінального закону. Такий рівень є важливим для правильного розуміння мети доказування, законодавчого забезпечення реалізації засади доведеності вини. Другий рівень поняття визначається із врахуванням кримінально-правової характеристики конкретного кримінального правопорушення, передбаченого нормою особливої частини КК, що охоплює об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону кримінального правопорушення. Третій рівень поняття визначається шляхом його конкретизації із врахуванням обставин вчинення окремого кримінального правопорушення (наприклад, вчинене неповнолітнім, особою у стані неосудності тощо).

Отже необхідно погодитися з тими фахівцями, які вважають що законодавець у кримінальному процесуальному законі формулює родові властивості предмета доказування, надаючи правозастосовним органам можливість їх конкретизувати з врахуванням обставин конкретного кримінального провадження і

складу злочину, що розслідується [13, с.78–79]. Отже, визначений кримінально-процесуальним законом перелік обставин, що підлягають доказуванню слушно, на наш погляд, розглядається як узагальнена схема предмета доказування, що конкретизується із врахуванням ознак складу злочину, передбаченого ст.368 КПК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 квіт. 2015 р. : (офіц. текст). – К. : Паливода А. В, 2015. – 328 с.
2. Основы уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr6066.htm>.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України : від 28.12.1960 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
4. Устав уголовного судопроизводства 1864 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/ust_ugprav.php.
5. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М., 1968. – Т. 1. – 470 с.
6. Михайловская И. Б. Предмет и пределы доказывания в советском уголовном процессе : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / И. Б. Михайловская. – М., 1958. – 18 с.
7. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания : автореф. дисс. на соискание ученой степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / И. М. Лузгин. – М., 1968. – 34 с.
8. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія / С. М. Стахівський. – К., 2005. – 272 с.
9. Кримінальний процес України : підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / [Ю. М. Грошевий, Т. М. Мірошниченко, Ю. В. Хоматов та ін.] ; за ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. – Харків : Право, 2000. – 496 с.

10. Артамонова Е. А. Основы теории доказательств в современном уголовном судопроизводстве : учеб. пособие для студентов / Е. А. Артамонова. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 168 с.
11. Уголовный процесс : учебник [для ВУ-Зов] / под общ. ред. проф. П. А. Лупинской. – М., 1995. – 544 с.
12. Кобликов А. С. Законодательство об уголовном судопроизводстве и понятие теории доказательств / А. С. Кобликов // Актуальные проблемы доказывания в советском уголовном процессе : тезисы выступлений на теоретическом семинаре. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1981. – С. 47–48.
13. Горский Г. Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г. Ф. Горский, Л. Д. Кокорев, П. С. Елькин. – Воронеж, 1978. – 303 с.
14. Курс советского уголовного процесса. Общая часть / под ред. А. Д. Бойкова и И. И. Карпеца. – М., 1989. – 640 с.
15. Уголовный процесс. Общая часть / под ред. Ф. П. Гуценко. – М., 1996. – 304 с.
16. Попелюшко В. О. Предмет доказывания в кримінальному процесі (процесуально-правові та кримінально-правові аспекти) / В. О. Попелюшко. – Острог, 2001. – 195 с.

Баганець О. В. Поняття й значення предмета доказування у кримінальних провадженнях про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою / О. В. Баганець // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 18–23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_5.pdf

На підставі результатів системного аналізу наукових джерел з кримінального процесуального права та теорії доказування, а також результатів системного аналізу норм кримінального процесуального законодавства в статті зроблено спробу проаналізувати визначення предмета доказування й розкрити сутність предмета доказування у кримінальних провадженнях про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Виходячи з рівнів предмета доказування, перелік обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях вказаної категорії, віднесено до родового предмету доказування.

Баганець А.В. Понятие и значение предмета доказывания в уголовных производствах о принятии предложения, обещания или получения неправомерной выгоды должностным лицом

На основании результатов системного анализа научных источников по уголовному процессуальному праву и теории доказывания, а также результатов системного анализа норм уголовного процессуального законодательства в статье сделана попытка проанализировать определение предмета доказывания и раскрыть сущность предмета доказывания по уголовным производствам о принятии предложения, обещания или получения неправомерной выгоды должностным лицом. Исходя из уровней предмета доказывания, перечень обстоятельств, подлежащих доказыванию по уголовным производствам указанной категории, отнесен к родовому предмету доказывания.

Baganets O.V. Concept and Significance Subject of Proofs Accepting the Offer, Promise or Taking Undue Advantage Officer

Based on a systematic analysis of scientific sources of criminal procedure law and evidence's theory and on the results of system analysis of the criminal procedure law in article attempts to analyze the definition of the subject of proofs and discover the essence of the subject of proofs in criminal proceedings on the proposal, promise or obtain undue advantage officer person. It was based on the level of the subject of proofs for circumstances to be proved in criminal proceedings specified category assigned to the generic subject of proofs.